

Najobširnejše je tretje poglavje z naslovom *Die Emanzipation der Arbeiterschaft*, ki obsega 128 strani in obravnava stavkovna gibanja, delavske zdravniške blagajne, podporna društva, konzumna društva, delavska izobraževalna, politična ter strokovna društva. Tu je avtorica zbrala res veliko novih podatkov in osvetlitev, pri čemer seveda ni omenila vseh štrajkov, ampak najbolj pomembne in največje, upoštevala pa je tudi posamezne strokovne organizacije in njihov stavkovni boj. Za veliko stavko zasavskih premogovnikov je v slovenščini že obširna literatura, tako tudi za nekatere druge štrajke, ki jo spet ne pozna. Mimogrede bi jo popravil, da je Hrastnik pri Trbovljah in ne pri Laškem. Med delavskoizobraževalnimi društvi je mariborsko vendar prikazano preveč fragmentarno, saj je bilo zlasti v času Franza Wiesthalerja poleg graškega zagotovo najbolj aktivno na vsem Štajerskem in o čemer piše dovolj obširno in zanesljivo npr. tudi Hans Winterberg v *Beiträge für Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, 1965, No 5 v razpravi *Die Internationale und die Anfänge der modernen Arbeiterbewegung in der Steiermark*. Sicer je poglavje napisano prvenstveno na arhivskem gradivu, kar mu veljavo le dvigne. Zadnje, četrto poglavje ima sicer naslov *Die österreichische Arbeiterbewegung*, vendar je treba povedati, da gre tu za relacijo med štajerskim delavskim gibanjem z Dunajem kot središčem. Zelo pravilno je prikazan pomen štajerskega, ki je bilo večkrat v teh letih bolj aktivno in tudi drugačno kot na Dunaju, v čeških deželah in drugod. Nekajkrat je bila prav Štajerska središče nemško govorečega delavskega gibanja in to dejstvo se večkrat neupravičeno prezre. Tudi to poglavje temelji večinoma na arhivskih virih. Ob koncu je dodana priloga z nekaterimi primeri delavskih razmer v različnih tovarnah, ki je kar ilustrativna. Seznam virov in literature pa obsega petnajst strani.

Ob koncu naj zapišem, da se je avtorici posrečilo zelo plastično prikazati razmere delavcev na Štajerskem v obravnavanem obdobju, razvoj delavskega gibanja, stavkovna gibanja in delavsko zaščitno zakonodajo. Novih gledanj in podatkov je precej in svoje pripombe, ki pač izhajajo iz dejstva, da sem sam obdelal sicer bolj politično plat delavskega gibanja na spodnjem Štajerskem, nočejo in ne morejo zmanjšati pomena in vrednosti knjige Karin Schmidlechnerjeve, lahko pa bi morda dala vzpodbudo za morebitno kakšno skupno raziskavo te ali podobne problematike.

Franc Rozman

Marko Jenšterle, *Skeptična levica, Znamenja 81*, Založba Obzorja Maribor 1985, 160 strani.

Z naslovom *Skeptična levica* Marko Jenšterle označuje levo usmerjene slovenske intelektualce in študente, ki so prišli v tridesetih letih v spor s koncepti in načeli komunistov predvsem zaradi dvomov v razvoj in politiko prve, dotlej še edine socialistične države.

Da bi tik pred izbruhom vojne partija utrdila in obvarovala svoje vrste pri izbiri sredstev ni bila preveč izbirčna. Ukrepati je bilo treba hitro in temu ustreza so bila tudi sredstva. Odločen obračun z dvomljivci, tudi s tako vpliv-

nimi književniki, kot sta bila Kreft in Kozak, je bil torej eden elementov partijske taktike ali celo strategije.

Ker je do skeps prihajalo v glavnem med kulturno aktivnimi ljudmi in ker se izrazito političen spor ponekod kot tak ni mogel izraziti, se je prenašal na estetsko področje. Težko bi našli koga, ki se je v tem boju vsaj malo angažiral, da ne bi spregovoril tudi o smislu umetnosti in kriterijih kvalitete. Toda to je bilo postranskega pomena. Vsi, kakorkoli in kjerkoli takrat o tem razpravljajo, poudarjajo principe, iz katerih izhajajo. Ti pa so, kakor jih ugotavlja Stanko Lašič v *Sukobu na književnoj ljevici 1928—1952*, v glavnem trije. Ali se v spor vmešavajo s stališča socialne literature, ali s stališča nadrealizma, ali pa zagovarjajo stališče Miroslava Krleže, ki je bilo v tem pogledu nadrealizmu blizu, vendar samosvoje. V polemiki so se stališča tudi sproti oblikovala in utrjevala. Tako je imela diskusija o umetniški kreaciji več oblik in stopenj. Jenšterle zato razdeli tekst na tri glavna poglavja. V prvem povzema pojav nadrealizma v svetu, posebej v Srbiji, in njegov odnos do socialne literature, ki ga je razklal. Veliko vlogo je pri tem imela druga konferenca Mednarodne organizacije revolucionarnih pisateljev v Harkovu, ki je v vrstah predvsem francoskih nadrealistov, kot bi se v današnjem političnem žargonu reklo, pripeljala do diferenciacije.

V drugem poglavju je opisan spor s Krležo, ki se začne leta 1933 s Krleževim predgovorom *Podravskom motivu Krsta Hegedušića*. Tu je bil Krleža še povsem načelen in ni neposredno nikogar imenoval. Predvsem je smisel umetnosti postavil v osvoboditev individualnega človeka, talent in pesnikov ego na prvo mesto, pred vsemi najrazličnejšimi utilitarnimi nameni in tendencami, ter skritiziral glasnike socialnega v umetnosti kot nenadrajene diletante. Vse to v obrambo svetlih in pozitivnih umetniških osnov in zamisli, pred »peresi, ki mahajo s frazami dialektičnega materializma, pod krinko navideznega umetniškega levičarstva mistificirajo javnost in pišejo o stvareh, o katerih po navadi nimajo najosnovnejšega pojma.« Tako se s surovim napadom na Krležo v zagrebški reviji *Kultura*, za katero je v večji meri stala tudi partija, začne udejanjati spor, ki se vleče vse tja v naslednjo svetovno vojno. Leta 1934 je Krleža začel v sodelovanju z beograjskim nadrealistom Markom Ristićem izdajati revijo *Danas*, popolnoma pa se je spor razvil z revijo *Pečat in Dialektičnim anti-barbarusom*, kjer se je Krleža odločno postavil na stran napadanih od socialne literature, saj se je Partija do samega Krleže obnašala še dokaj rezervirano, ker je še vedno upala v njegovo pridobitev.

Osrednje poglavje je namenjeno sporu na slovenski kulturni levici. Prvi dve sta namreč skrajšani na minimum, ki je nujen za poznavanje celotne situacije v Jugoslaviji in Sloveniji in o katerih tematiki je bilo že precej napisanega. V ta del nas uvaja podnaslov *Predkonfliktno obdobje*, ki označuje čas, ko je bilo nasprotje v pojmovanju umetnosti na Slovenskem še latentno in so se z njim ukvarjali več ali manj že uveljavljeni književniki. Za slovenske razmere se zdi Janšterlu primerneje uporabiti izraz *kriza na kulturni levici*, saj ni nikoli tako posegla na književno področje, kot pri Hrvatih. Specifičnost slovenske krize se kaže predvsem v dveh vzporednih, toda ločenih gibanjih. Prvo so »Dejanja že uveljavljenih književnikov«, kot so Bratko Kreft, ki se je sicer

Krležinemu konceptu pridružil že leta 1934, pozneje Juš Kozak in Igo Gruden s svojimi epigrami. Ti so s partijsko linijo polemizirali o Engelsovem odnosu do nacionalnega vprašanja, po izidu Dialektičnega antibarbarusa se je sem prenesla tudi debata o smislu umetniškega ustvarjanja, pa tudi o načinu boja in njegovih etičnomoralnih sredstev. Drugo gibanje se je omejevalo na ljubljansko univerzo, kjer je prišlo s strani organizirane levice do anateme skupine študentov okrog glasila 1551 in Slovenskega kluba, ker so podvomili v absolutno pravilnost Stalinove politike. Od zunaj se je tega spora dotaknil in nanj delno tudi vplival krščanski socialist Edvard Kocbek, ki se je najprej sprl z uradno Cerkvijo, po tem, ko je v svojem Dejanju objavil novelo Igor belgijskega pisca Plisniera (o temeljnih eksistencialnih vprašanjih, ki jih kominternovska politika radikalno zaostruje) in javnost informiral o Krleževih sporih v Zagrebu in Beogradu, pa se je kljub različnim nazorom zblížal z anatemizirano skupino študentov iz Slovenskega kluba. Družili so jih predvsem pogledi na Sovjetsko zvezo.

Knjigo zaključuje vprašanje kompromisa in posledic, ki naj bi jih ta spor imel predvsem v partijski in povojni jugoslovanski politiki, ko je bil tako rekoč pozitivno presežen. Vloge predvojnih dvomov nikakor ne gre zanemariti pri tako pomembni odločitvi vodstva KPJ, kot je bil prelom s Stalinom leta 1948. Prav Marko Ristić ga je kot ambasador nove Jugoslavije pričakal v Parizu. Prav tako ne smemo pozabiti, da je vodstvo KPJ pred vojno doživljalo pritiske s strani Kominterne in bi bila KPJ mogoče razpuščena, ko Partija ne bi ostro nastopila proti stališčem nepartijske levice. Tista KPJ bi bila tako onemogočena odigrati zgodovinsko vlogo, ki jo je odigrala tako med vojno, kot leta 1948.

Ervin Dolenc

Pogledi na Sovjetsko zvezo, zbornik, KRT 29/1985, 341 strani. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Marko Jenšterle.

Zbornik člankov o Sovjetski zvezi, ki so izhajali v slovenskem klerikalnem (Slovenec) in liberalnem (Jutro) dnevniku od začetka leta 1930 do septembra leta 1940 nam kaže svojevrstno podobo enega najstrašnejših totalitarizmov dvajsetega stoletja. O kakršnemkoli zgodovinskem razvoju ali stanju v Sovjetski zvezi tega časa skozi te članke seveda ne bi mogli govoriti. Upoštevati moramo, da so predvsem v Slovincu, pa tudi v Jutru, dogodke in poročila izkoriščali za svojo propagandno vojno proti komunizmu in jih večkrat v ta namen tudi prirejali, poudarjali ali sploh pisali. Med komunisti so bili zato njihovi komentarji sprejeti z zadržki, imeli so jih za napihovanje stvari. Vendar kjer je dim, je ponavadi tudi ogenj. Dejstev namreč ni mogel nihče zanikati. Če je Stalin okrog sebe pobijal najtesnejše Leninove sodelavce, najpomembnejše partijske ideologe, katerih dela so v milijonskih nakladah težila police najrazličnejših knjižnic, če so časopisi poročali o ogromnih množicah kmetov, ki se upirajo kolektivizaciji, če so bralci lahko prebrali poročila o strahotah koncentracijskih taborišč, o množičnem izganjanju intelektualcev, potem je pri vseh tistih, ki so znali kritično